

AVIASIYA TƏHLÜKƏSİZLİYİ

UOT: 629.7

DOI: 10.34826/NAA.2023.25.1.003

AVIASIYA TƏHLÜKƏSİZLİYİ VƏ UÇUŞLARIN TƏHLÜKƏSİZLİYİ ANLAYIŞLARININ MAHİYYƏTİNİN MÜQAYİSƏLİ TƏDQIQI

Nağıyev N.T., Əliyev İ.R.
Milli Aviasiya Akademiyası

Məqalədə, aviasiya təhlükəsizliyi və uçuşların təhlükəsizliyi anlayışlarının mahiyyəti tədqiq edilmişdir. Müəyyənəndirilmişdir ki, aviasiya təhlükəsizliyi və uçuşların təhlükəsizliyi anlayışlarının oxşar və fərqli cəhətləri mövcuddur. Belə ki, hər iki anlayış mülki aviasiyanın təhlükələrdən qorunma vəziyyətini ifadə edir. Lakin aviasiya təhlükəsizliyi mülki aviasiyanın qanunsuz müdaxilə aktlarından, uçuşların təhlükəsizliyi isə insan tərəfindən qəsdən (bilərəkdən) törədilməyən, həmçinin təbii və texnogen mənşəli olan təhlükələrdən qorunması və mümkün ola biləcək ziyanla bağlı risk səviyyəsidir.

Açar sözlər: Aviasiya təhlükəsizliyi, uçuşların təhlükəsizliyi, safety, security, terminlər lüğəti, təhlükə riski, risk səviyyəsi.

Hər bir sahədə olduğu kimi, mülki aviasiya sahəsində də prioritetlərdən biri təhlükəsizliyin təmin edilməsidir. Bildiyimiz kimi, mülki aviasiya sahəsində iki təhlükəsizlik anlayış mövcuddur: aviasiya təhlükəsizliyi və uçuşların təhlükəsizliyi. Aviasiya təhlükəsizliyi və uçuşların təhlükəsizliyi anlayışlarının on illərdi mövcud olmasına baxmayaraq, bəzən bu iki anlayışın bir-birinin yerinə və ya uyğun olmayan məqamlarda işlənməsinə rast gəlirik.

İşin məqsədi, aviasiya təhlükəsizliyi və uçuşların təhlükəsizliyi anlayışları arasındakı fərqliliklərin müəyyənəndirilməsidir.

Digər bir məqsəd isə aviasiya terminologiyasında “Safety” və “Security” anlayışları arasında uyğun və fərqli cəhətləri araşdıraraq, anlayışların hansının digərini əhatə etdiyini müəyyənəndirmək və Azərbaycan dilinə uyğun yeni anlayışların təklif olunmasından ibarətdir.

Aviasiya təhlükəsizliyi və uçuşların təhlükəsizliyi anlayışları ingilis dilində müvafiq olaraq “aviation security” və “aviation safety” anlayışlarının Azərbaycan dilində qarşılığıdır.

İngilis dilində “safety” anlayışının mənası “İngiliscə Merriam Webster” lüğətində yaralanmaya, zərərə, hətta ölümə səbəb ola biləcək vəziyyətlərdən qorunma halı olaraq verilmişdir.

Eyni kəlmə yenidən “İngiliscə Websters 1828” lüğətində təhlükədən uzaq, təhlükəsizlik, yaralanma, zərər və ya ölümdən qorunma halı olaraq göstərilmişdir.

“İngiliscə The American Heritage” lüğətində “safety” təhlükədən, riskdən və ya yaralanmadan qorunma halı olaraq göstərilmişdir.

“Safety” nin bu göstərilən lüğətlərdə verilən başqa bir mənası qəzaların qarşısını alan vasitə olaraq verilmişdir.

İngiliscə “safety” anlayışı üçün müəyyən olunan fikirlərin ortaq nöqtəsi olaraq yaralanmaya, ölümə ya da zərərə yol açə biləcək istənilən təhlükə və riskdən qoruma halıdır.

İngilis dilindəki “security” anlayışı latınca “securus-securitos” sözlərindəndir. “Latınca-Türkcə” lüğətində “securus” anlayışının mənası sıxıntısız, qayğısız, narahat olmayan kimi verilmişdir.

Digər tərəfdən, Sir James W. Redhouseun 1890-cı ildə nəşr etdirdiyi Türkcə-İngiliscə lüğətində “təhlükəsizlik” sözünün ingiliscə qarşılığı “safety” olaraq verilmiş və izahatda “security” sözündən istifadə edilməmişdir.

“İngiliscə - The Amerikan Heritage” lüğətində “Security” anlayışı riskdən, təhlükədən qorunma vəziyyəti olaraq izah edilmişdir. Bu lüğətdə “security” anlayışı həm də şübhədən, qayğıdan və ya qorxudan qorunma halı olaraq verilmişdir. “Security” anlayışının eyni lüğətdə diqqət çəkən başqa bir mənası isə təhlükəsizliyin “safety” təmin olunması kimi izah edilir. Burada sözü gedən təhlükəsizliyin təmin olunması xüsusi mühafizəçilər və mühafizə təşkilatları, hücum və cəsusluq kimi hadisələrin qarşısının alınması üçün dövlət tərəfindən görülən tədbirlər, həmçinin oğurluq kimi cinayətlərlərin qarşısının alınmasına qarşı görülən tədbirlərdir.

“Cambridge International Dictionary of English” lüğətində “security” anlayışının mənası fərqlidir. Belə ki, “security” kəlməsi bir şəxsin və ya təşkilatın cinayətlərə qarşı, həmçinin bir ölkənin xarici hücumlardan qorunması kimi göstərilir [1].

ABŞ Nəqliyyat Departamenti tərəfindən hazırlanan Tranzit Sisteminin Təhlükəsizliyi Proqramında “safety” təhlükədən qorunma olaraq qeyd edildiyi halda, “Security” qəsdən həyata keçirilən təhlükədən qorunmaq olaraq müəyyən edilmişdir.

Yuxarıda verilən izahatlar araşdırıldığı zaman “security” anlayışının mənalari ilə “safety” anlayışının mənalarının müqayisəsi zamanı diqqəti cəlb edən əsas nüans “security” kəlməsində şübhə, narahatlıq və qorxudan uzaq olma mənalari olduğu halda “safety” kəlməsində bu mənalara rast gəlinmir. Belə ki, “security” kəlməsinin mənalari “safety” kəlməsinin mənalari içərisində verilmişdir. Bu səbəbdən də, aralarındakı başlıca fərqlərdən birinin bu olmasını göstərə bilərik.

Hər iki kəlmə arasındakı başqa bir fərq isə “security” kəlməsinin təxribat, hücum və cinayət əməlləri kimi insan tərəfindən qəsdən və məqsədyönlü şəkildə törədilən təhlükələrdən qorunma halıdır. Başqa bir sözlə, “security” kəlməsinin əsası insanları və material resurslarını onlara zərər verə biləcək, yaralayacaq və hətta öldürə biləcək təhlükələrdən qorunmasıdır. “Safety” anlayışı isə təhlükəsiz və risksiz vəziyyəti ifadə edir.

Azərbaycan dilinin izahlı lüğətində təhlükəsizlik anlayışı “heç bir təhlükəsi, qorxusu olmayan, xətersiz, təhlükəsiz vəziyyət” kimi izah olunur [2].

Aviasiya haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununda aviasiya təhlükəsizliyi insan və material resursları daxil olmaqla, aviasiyayı qanunsuz müdaxilə aktlarından qorumaq üçün tədbirlər kompleksi kimi izah edilir. Həmin qanunda uçuşların təhlükəsizliyi dedikdə isə, aviasiya qəzaları və insidentləri baş vermədən, insanın həyatına, sağlamlığına və əmlakına zərər vurulmadan və bütövlükdə hər hansı narahatçılığa yol verilmədən uçuşların həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur [3].

Aviasiya təhlükəsizliyinə dair Dövlət Proqramında aviasiya təhlükəsizliyi dedikdə, insan və material resursları daxil olmaqla aviasiyayı qanunsuz müdaxilə aktlarından qorumaq üçün tədbirlər kompleksi olmaqla, mülki aviasiya sahəsində aeroportların, hava gəmilərinin və mülki aviasiyanın digər obyektlərinin mühafizəsi, ekipaj üzvlərinin, xidmət personalının və sərnəşinlərin həyat və sağlamlığının qorunması, əl yüklərinin, baqajın, poçtun, digər yüklərin və hava gəmilərindəki bort ehtiyatlarının yoxlanılması, hava gəmilərini zəbt etmək və qaçıрмаq cəhdlərinin qarşısının alınması, təhlükə mənbələrinin və risk faktorlarının müəyyən edilməsi yolu ilə insanlara və əmlaka zərər vurulması riskinin minimuma endirilməsi məqsədilə həyata keçirilən, habelə uçuşların təhlükəsizliyinin, müntəzəmliyinin və səmərəliliyinin təmin olunmasına xidmət edən kompleks tədbirlər nəzərdə tutulur [4].

Uçuşların təhlükəsizliyinin təmin edilməsi Qaydasında uçuşların təhlükəsizliyi anlayışı təhlükə mənbələrinin aşkarlanması və risklərə nəzarət yolu ilə uçuşların təhlükəsiz həyata keçirilməsi, o cümlədən insan həyatına və sağlamlığına ziyan vurulma riskinin azaldılması, qəbuledilən səviyyədə saxlanılması üçün görülən tədbirlərin məcmusu kimi izah olunur [5].

Beynəlxalq mülki aviasiya haqqında Konvensiyaya 17-ci Əlavədə (Təhlükəsizlik, Beynəlxalq mülki aviasiyanın qanunsuz müdaxilə aktlarından qorunması) aviasiya təhlükəsizliyi anlayışı belə izah edilir: Aviasiya təhlükəsizliyi mülki aviasiyanın qanunsuz müdaxilə aktlarından qorunmasıdır. İnsan və material resurslarının cəlb edilməsi və kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsi ilə bu məqsədə nail olunur [6].

Təhlükəsizliyin idarə olunması adlı Beynəlxalq mülki aviasiya haqqında Konvensiyaya 19-cu Əlavədə uçuşların təhlükəsizliyi dedikdə hava gəmilərinin istismarı və ya bilavasitə belə

istismarın təmin olunması ilə əlaqədar riskin qəbul edilə bilən səviyyəyə qədər endirilmiş və nəzarətdə saxlanılmış vəziyyəti nəzərdə tutulur [7].

Rusiya Federasiyası aviasiya haqqında qanununda aviasiya təhlükəsizliyi mülkü aviasiyanın qanunsuz müdaxilə aktlarından mühafizə olunma vəziyyətidir.

Vladimir Zubkova görə isə aviasiya təhlükəsizliyi mülkü aviasiyada qanunsuz müdaxilə aktları nəticəsində (sərnişinlərin, mülki aviasiya obyektlərinin və istehsalat prosesinin pozulmasına gətirib çıxaran ziyan) mümkün ola biləcək ziyanla bağlı risk səviyyəsidir.

Uçuşların təhlükəsizliyi isə insanlara vurulan zərərin (uçuş heyəti və sərnişinlər), həmçinin aviasiya avadanlıqlarına vurulan ziyanın (hava gəmisinin zədələnməsi, yüklərin dağıdılması) hava daşınmaları zamanı mümkün ola biləcək risklərin səviyyəsidir.

Q.Neselov aviasiya təhlükəsizliyi sistemi kitabında təhlükəsizlik anlayışını təhlükəli və zərərli amillərlə qarşılıqlı əlaqədə olduqda, obyektin və ya subyektin etibarlı təhlükəsizliyini xarakterizə edən xüsusiyyət hesab etmişdir.

Türkiyə aviasiya haqqında qanununda isə “Uçuşların təhlükəsizliyi” qısaca mülki aviasiyanın fəaliyyəti çərçivəsində bütün potensial risklərin müəyyən edilməsi və onların məqbul səviyyəyə endirilməsi məqsədilə həyata keçirilən tədbirləri əhatə edir.

Digər tərəfdən isə, “aviasiya təhlükəsizliyi” insanların, mülki aviasiya sistemindəki infrastrukturun hava gəmilərinin təxribat və terror hücumları kimi cinayət və qəsdlərlə əlaqədar yaranmış risklərdən mühafizəsi ilə bağlı fəaliyyətdir.

Aviasiya təhlükəsizliyi aviasiya fəaliyyəti zamanı bütün məlum risk faktorlarının tətbiq olunduğu və qarşısının alındığı məqbul risk səviyyəsində real həyat şəraiti hesab olunur.

Aviasiya təhlükəsizliyi ilə bağlı ən mühüm anlayış “risk” anlayışdır.

Ümumi formada risk müəyyən bir müddət ərzində arzuolunmaz, mənfi və ya təhlükəli vəziyyətlə qarşılaşma ehtimalı kimi müəyyən edilir.

İnsanların iştirak etdiyi bütün fəaliyyətlərdə müəyyən bir təhlükə ilə, başqa sözlə, risklə qarşılaşma ehtimalı var. Buna görə də, təkə hava nəqliyyatı fəaliyyətində deyil, istənilən nəqliyyat növlərində iştirak edən hər bir şəxs müəyyən riskə məruz qalır. Riskin sıfır olması mümkün deyil.

Nəticə

Beləliklə, həm ingilis dilində “safety” və “security” anlayışlarını, həm də aviasiya təhlükəsizliyi və uçuşların təhlükəsizliyi anlayışlarını müqayisəli təhlil etdikdə aydın olur ki, aviasiya təhlükəsizliyi və uçuşların təhlükəsizliyi anlayışlarının oxşar və fərqli cəhətləri mövcuddur. Bu iki anlayışın əsas oxşar cəhəti mülki aviasiyanın təhlükədən qorunmuş və ya təhlükə riskinin qəbul edilə bilən səviyyədə saxlanmış vəziyyətini ifadə etməsidir. Tədqiq edilən anlayışlar arasındakı fərqli cəhət isə məhz təhlükə ilə bağlıdır. Belə ki, aviasiya təhlükəsizliyi anlayışı mülki aviasiyanı qanunsuz müdaxilə aktlarından, yəni insan tərəfindən qəsdən və məqsədyönlü şəkildə törədilən təhlükələrdən qorunmasını və mümkün ola biləcək ziyanla bağlı risk səviyyəsidir. Uçuşların təhlükəsizliyi anlayışı isə mülki aviasiyanı insan tərəfindən qəsdən (bilərəkdən) törədilməyən, həmçinin təbii və texnogen mənşəli olan təhlükələrdən qorunmasını və mümkün ola biləcək ziyanla bağlı risk səviyyəsidir.

ƏDƏBİYYAT

1. Havacılık Emniyeti ve Havacılık Kavramları Arasındaki ve Farkların Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. Ender Gerede. (Anadolu Üniversitesi, Sivil Havacılık Yüksek Okulu, Eskişehir, Türkiye). Yönetim Dergisi:İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadı Enstitüsü. Yıl: 2006. Cilt: 17. Sayı: 54ISSN: 1302-4221Sayfa Aralığı: 26-37. Metin Dili: Türkçe.
2. <https://obastan.com/t%C9%99hl%C3%BCK%C9%99siz/39070/?l=az>
3. Aviasiya haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 24 iyun 2005-ci il.
4. Aviasiya təhlükəsizliyinə dair Dövlət Proqramı. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 17 avqust 2020-ci il tarixli Fərmanı.

5. “Uçuşların təhlükəsizliyinə dair Dövlət Proqramı”nın və “Uçuşların təhlükəsizliyinin təmin edilməsi Qaydası”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 27 iyun 2019-cu il tarixli 756 №-li Fərmanı.
6. ИКАО. Приложение 17 к Конвенции о международной гражданской авиации. Безопасность. Защита международной гражданской авиации от актов незаконного вмешательства. Издание девятое, Март 2011 года.
7. ИКАО. Приложение 19 к Конвенции о международной гражданской авиации. Управление безопасностью полетов. Издание второе, июль 2016 года.

REFERENCES

1. Havajilik Emniyeti ve Havajilik Cavramlari Arasindaki ve Farklarin Belirlenmesine Yonelik Bir Arashtirma. Ender Gerece. (Anadolu Universitesi, Sivil Havajilik Yuksek Okulu, Eskishehir, Turkiye). Yonetim Dergisi: Istanbul Universitesi İşletme Fakultesi İşletme İktisadi Enstitusu. Yil: 2006. Jilt: 17. Sayi: 54ISSN: 1302-4221Sayfa Aralighi: 26-37. Metin Dili: Turkje.
2. <https://obastan.com/t%C9%99hl%C3%BCk%C9%99siz/39070/?l=az>.
3. Aviasiya haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 24 iyun 2005-ci il.
4. Aviasiya təhlükəsizliyinə dair Dövlət Proqramı. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 17 avqust 2020-ci il tarixli Fərmanı.
5. Uchushların təhlükəsizliyinə dair Dövlət Proqramı”nın və “Uchushların təhlükəsizliyinin təmin edilməsi Qaydası”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 27 iyun 2019-cu il tarixli 756 №-li Fərmanı.
6. ICAO. Prilozheniye 17 k Konventsii o mezhdunarodnoy grazhdanskoy aviatsii. Bezopasnost. Zashita mezhdunarodnoy grazhdanskoy aviatsii ot aktov nezakonnogo vmeshatel'stva. Izdaniye devyatoye, mart 2011 goda.
7. ICAO. Prilozheniye 19 k Konventsii o mezhdunarodnoy grazhdanskoy aviatsii. Upravleniye bezopasnost'yu poletov. Izdaniye vtoroye, iyul' 2016 goda.

A COMPARATIVE STUDY OF THE AVIATION SECURITY AND AVIATION SAFETY

Naghiyev N.T., Aliyev İ.R.
National Aviation Academy

The article studies the essence of aviation safety and flight safety concepts. It has been determined that the concepts of aviation safety and flight safety have similarities and differences. Thus, both concepts express the civil aviation protection state from threats. However, aviation security is the protection of civil aviation from illegal acts of interference, and the security of flights is the risk level related to possible damage and the protection of natural and man-made threats not intentionally (knowingly) caused by humans.

Keywords: Aviation security, safety of flights, safety, security, glossary of terms, danger risk, risk level.

Rəyçi: f.-r.e.n., dos. Ş.P. Şekili

Müəlliflər haqqında məlumat

Soyadı, adı, atasının adı	İş yeri	Vəzifəsi, elmi dərəcəsi, elmi adı	Əlaqə
Nağıyev Nazim Teymur oğlu	Milli Aviasiya Akademiyası	Nəqliyyat texnologiyaları fakültəsinin dekanı, Aviasiya təhlükəsizliyi kafedrasının müdiri, h.e.n., dosent	aygun_1969@mail.ru mob: (+994)50 700 04 90
İlqar Əliyev Rasim oğlu	Milli Aviasiya Akademiyası	Aviasiya Təhlükəsizliyi kafedrasının müəllimi	İlqar.aliyev95@yandex.ru mob: (+994) 51 779 41 77